

۱۴۱۱۵-
۹۵,۳۱۹

حافظ شیرین سخن

حافظ به زبان ساده

گزینش ۴۰ غزل دلبای حافظ

(با معنی تمام و آره‌ها، معنی تمام بیت‌ها و توضیح کوتاه درباره هر غزل)

به کوشش

حسین معلم - آزاد معلم

با مقدمه

استاد بهاء‌الدین خرمشاهی

انتشارات اطلاعات

تهران ۱۳۹۵

سرشناسه:

عنوان و نام پدیدآور:

مشخصات نشر:

مشخصات ظاهری:

شابک:

وضعیت فهرست نویسی:

یادداشت:

موضوع:

موضوع:

موضوع:

موضوع:

شناسه افزوده:

شناسه افزوده:

شناسه افزوده:

شناسه افزوده:

رده بندی کنگره:

رده بندی دیویی:

شماره کتابشناسی ملی:

حافظ، شمس الدین محمد، - ۷۹۲ق

حافظ شیرین سخن: حافظ به زبان ساده، گزینش ۴۰ غزل دلربای حافظ (بامعنی تمام واژه ها،

معنی تمام بیت ها و توضیح کوتاه درباره هر غزل) به کوشش حسین معلم، آزاد معلم؛

بامقدمه بهاء الدین خرمشاهی

تهران: اطلاعات، ۱۳۹۵

۴۸۸ ص.

978-600-435-007-5

فیفا

کتابنامه: ص. [۴۸۹]

حافظ، شمس الدین محمد، - ۷۹۲ق. دیوان. برگزیده

Hafiz, Shamsoddin Mohammad, 14th century. Divan. selections

شعر فارسی - قرن ۸ق.

Persian poetry-14th century

معلم حسین، ۱۳۴۱-

علم آزاد، ۱۳۷۳-

مشمای، بهاء الدین، ۱۳۲۴-، مقدمه نویس

مؤسسه اطلاعات

PR ۵۳۲۵ ۱۳۹۵

۸۴۱/۲۳

۴۲۴۰۵۹۴

انتشارات اطلاعات

تهران: خیابان میرداماد، خیابان نفت جنوبی، روزنامه اطلاعات، شماره پستی ۱۵۲۹۹۵۳۱۱۱

تلفن: ۲۹۹۹۳۳۵۵۶- تلفن دفتر توزیع و فروش: ۲۹۹۹۳۲۴۲

فروشگاه مرکزی: بزرگراه قاضی، رویروی ایستگاه مترو، ساختمان روزنامه اطلاعات، تلفن: ۲۹۹۹۳۶۸۶

فروشگاه شماره (۱): خیابان انقلاب اسلامی، رویروی دانشگاه تهران، تلفن: ۶۶۴۶۰۷۳۴

حافظ شیرین سخن (حافظ به زبان ساده)

نوشته حسین معلم - آزاد معلم

طراح جلد: رضا گنجی

صفحه آرا: رحیم رضائی

حروف نگاری، چاپ و صحافی: مؤسسه اطلاعات

شمارگان: ۱۰۵۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۵

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

ISBN: 978-600-435-007-5

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۵-۰۰۷-۵

Printed in Iran

همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

فهرست

۱۳	پیش‌گفتار
۱۵	مقدمه استاد بهاء‌الدین خرمشاهی
۱۷	چند نکته کوتاه درباره این کتاب
۲۱	حافظ در یک نگاه
۲۳	حافظ و زمان حافظ را بشناسیم
۴۲	چند نکته کوتاه درباره شعر حافظ

شرح غزلها

۵۹	غزل اول: صبا به لطف بگو آن غزال رعنا را
۷۱	غزل دوم: زلف آشفته و خنجر و خندان لب و مست
۸۳	غزل سوم: در دیر مغان آمد یارم قدحی در دست
۹۱	غزل چهارم: گل در بر و، می بر کف و، معشوق به کام است
۱۰۵	غزل پنجم: زاهد ظاهر پرست از حال ما آگاه نیست
۱۱۷	غزل ششم: جز آستان توأم در جهان پناهی نیست
۱۲۷	غزل هفتم: عیب رندان مکن ای زاهد پاکیزه سرشت
۱۴۱	غزل هشتم: حُسن تو همیشه در فزون باد
۱۴۹	غزل نهم: بلبلِ خون جگر خورد و گلی حاصل کرد

- غزل دهم: رو بر رهش نهادم و بر من گذر نکرد..... ۱۶۱
- غزل یازدهم: چه مستی است؟ ندانم! که رو به ما آورد..... ۱۶۹
- غزل دوازدهم: نفس باد صبا مشک فشان خواهد شد..... ۱۸۳
- غزل سیزدهم: روز هجران و شب فرقت یار آخر شد..... ۱۹۵
- غزل چهاردهم: ستاره ای بدرخشید و ماه مجلس شد..... ۲۰۵
- غزل پانزدهم: یاری اندر کس نمی بینیم، یاران را چه شد؟!..... ۲۱۹
- غزل شانزدهم: حافظ خلوت نشین دوش به میخانه شد..... ۲۳۱
- غزل هفدهم: هر که شد محرم دل در حرم یار بماند..... ۲۴۳
- غزل هجدهم: رسید مژده که ایام غم نخواهد ماند..... ۲۵۵
- غزل نوزدهم: دوش منت سحر از غصه نجاتم دادند..... ۲۶۵
- غزل بیستم: دلا سوز که سوز تو کارها بکند..... ۲۷۷
- غزل بیست و یکم: از کس سر کز روی کرم، با من وفاداری کند..... ۲۸۵
- غزل بیست و دوم: گفتم کی مدها، و لست کامران کنند؟..... ۲۹۳
- غزل بیست و سوم: واعظان «کاین جلوه» د محراب و منبر می کنند..... ۳۰۳
- غزل بیست و چهارم: دیدم به خواب خوش که به ستم پیاله بود..... ۳۱۵
- غزل بیست و پنجم: گفتم غم تو دارم، گفتا: غمت سر آید..... ۳۲۷
- غزل بیست و ششم: معاشران! گره از زلف یار باز کن..... ۳۳۳
- غزل بیست و هفتم: یوسف گم گشته باز آید به کنعان غم مخور..... ۳۴۱
- غزل بیست و هشتم: یارب «آن» نوگل خندان که سپردی به منش..... ۳۵۱
- غزل بیست و نهم: مجمع خوبی و لطفست رخ همچو مهش..... ۳۶۳
- غزل سی و یکم: زلف بر باد مده تا ندهی بر بادم..... ۳۷۱
- غزل سی و یکم: من دوستدار روی خوش و موی دلکشم..... ۳۷۹
- غزل سی و دوم: حاشا که من به موسم گل، ترک «می» کنم..... ۳۸۹
- غزل سی و سوم: دیدار شد میسر و، بوس و کنار هم..... ۳۹۹
- غزل سی و چهارم: شاه شمشادقدان خسرو شیرین دهان..... ۴۰۹
- غزل سی و پنجم: منم که شهره شهرم به عشق ورزیدن..... ۴۱۹
- غزل سی و ششم: ز در در آ و، شبستان ما منور کن..... ۴۲۳

- غزل سی و هفتم: چون شوم خاک رهش، دامن بیفشاند ز من..... ۴۴۵
- غزل سی و هشتم: به جان پیر خرابات و، حق نعمت او..... ۴۵۵
- غزل سی و نهم: تاب بنفشه می دهد، طُره مشک سای تو..... ۴۶۵
- غزل چهلم: که برد به نزد شاهان، ز من گدا پیامی..... ۴۷۵
- منابع و مأخذ..... ۴۸۷

پیش گفتار

همیشه در کلاسهای درس مدرسه و دانشگاه به دانش‌آموزان و دانشجویان علاقه‌مند به کتابهای کهن فارسی سرز سر می‌کردم برای مطالعه کتابهای کهن بهتر است نخست به سراغ کتابهایی بروید که آثار را بازنویسی و ساده‌نویسی کرده‌اند (مانند قصه‌های خوب برای بچه‌های خوب، استاد مهدی آذر یزدی) و گرنه چنانچه مستقیماً سراغ اصل کتابهای کهن (مانند کلیله و دمنه، رزبان‌نامه، شاهنامه، گلستان و بوستان سعدی...) بروید، چه بسا به خاطر مشکل بودن آثار برای همیشه از آنها دور شوید!

دانش‌آموزان و دانشجویان هم با توجه به همین سبب، ابتدا کتابهای بازنویسی‌شده و سپس اصل آثار را مطالعه می‌کردند و از این راهی که من پیش پایشان گذاشته بودم، خرسند بودند.

... تا اینکه سرانجام در مورد دیوان^۱ «حافظ» پرسیدند و اظهار کردند که: «خیلی

۱. «دیوان» چندین معنی دارد:

– دفتر و کتاب شعر، جنگ (کتاب شعر شاعر)

– دادگاه و عدالتخانه (مرکز برقرار کردن حکم و اجرای آن)

– دارالحکومه، مرکز اداره شهر یا کشور (چیزی شبیه استانداری یا دفتر ریاست جمهوری)

– دفترخانه، مرکز نامه‌نگاری (جایی که نامه‌ها و مدارک دولتی را نگهداری و رد و بدل می‌کنند)

– اداره حسابداری، مرکز دریافت و پرداخت پول و نگهداری اسنادها و مدرکهای مالی (دیوان محاسبات)

به حافظ علاقه داریم و خواهان خواندن عالمانه اشعار او هستیم، اما معنا و مفهوم بسیاری از غزلها را متوجه نمی‌شویم.» حتی بعضی از آنها در کمال سادگی و صداقت می‌گفتند: «نمی‌توانیم غزلی از حافظ را از رو بخوانیم، چه رسد به اینکه حفظ کنیم یا معنا و مفهومش را متوجه شویم!»

در مورد این مشکل و راه برطرف کردن آن خیلی فکر کردم. سرانجام به این نتیجه رسیدم که از زمان حافظ تاکنون، هیچ‌کس دیوان او - یا حتی تعدادی از غزلهای او - را به زبان ساده معنی نکرده و شرح^۱ نداده است (و شاید به همین دلیل عده زیادی از حافظ‌دوستان در همه عمر از خواندن حافظ محروم مانده‌اند). بنابراین تصمیم گرفتم به کمک پسر «آزاد» این مشکل را حل کنیم و «حافظ به زبان ساده» را تهیه نمایم.

برای این کار، چهار غزل جذاب و زیبای حافظ را انتخاب کردیم و پس از معنی واژه‌های هر غزل - معنی تمام بیت‌ها، و شرح و توضیح کوتاه غزلها (به ساده‌ترین شکل ممکن) بحمدالله کتاب حاضر آماده شد.

امیدوارم به لطف حضرت بزرگوار، این تلاش گامی باشد برای گسترش فرهنگ فارسی و پاسداشت سخن این بزرگوار حافظ. ان شاء الله

حسین معلم

۱۳۹۴/۴/۴ خورشیدی - یزد

۱. شرح: توضیح مسئله یا سخنی تا دیگری آن را بفهمد [روشن‌نویسی]. در اصطلاح نویسندگان و مؤلفان آنچه در توضیح و تفسیر متن نوشته شود (فرهنگ فارسی عمید، حسن عمید، چاپ نهم، ۱۳۷۹، انتشارات امیرکبیر، تهران).

تمام واژه‌هایی که در این کتاب معنی شده است، به نقل از فرهنگ فارسی عمید است (واژه‌های «مشکل» یا شماره پاورقی دارد که در همان صفحه معنی شده، یا نشانه ستاره (*) دارد که در بخش واژه‌های «پیوسته» معنی شده است.

مقدمه استاد بهاء الدین خرّمشاهی^۱

خوش عطا بخش و خطا بخش خدای داریم

خوشا به حال حافظ پزوهی تون استاد «حسین معلّم» و فرزند فرزانه شان، «آزاد معلّم» که با شیواترین زبان شیرین ترین بیانی، حافظ و زندگی و شرح چهل غزل جذّاب را به دانش آموزان کوشای خود می آموزند.

چه بسا پس از جافتادن این غزلها در ذهن و بیان شاگردان، آهسته و پیوسته، چهل غزلهای دیگری به همین شیوه شیوا تهیه کنند تا به تمام است خداوند حافظ آفرین، کل دیوان را برای همه دانش آموزان خود و سراسر ایران بایستی روشن و روشنگر خود شرح نمایند، که این خدمت در کل تاریخ حافظ پزوهی یگانگی و بی محتاست و به صفحه روزگار ماندگار خواهد ماند.

باید به یاد دانش آموزان بیاورم که حافظ گریزان از سفر - به نحوی که جناب «حسین معلّم» در مقدمه رسای خود آورده اند - مدّتی در حدود دو سال^۲ در «یزد» به سر برده و پس از پایان دوران اقامت خود و بازگشتش به شیراز، غزلی برای یزدی های مهربان و مهمان نواز سروده است که مَطْلَع (بیت نخست) آن چنین است:

ای فروغ ماه حُسن از روی رَخشان شما آب روی خوبی از چاه زَنخدان شما

۱. استاد بهاء الدین خرّمشاهی: مترجم قرآن، حافظ پزوه، شاعر، نویسنده، طنزپرداز، فرهنگ نویس (متولد ۱۳۲۴).

۲. [از سال ۷۷۰ تا ۷۷۲ هجری قمری حافظ در یزد بوده است.]

و در اواخر غزل در سه بیت با صراحت از یزد و «ساکنان شهر یزد» به نیکی و سپاس یاد می‌کند:

ای صبا! با ساکنان شهر یزد از ما بگو

کای سر حق ناشناسان، گوی چوگان شما

گرچه دوریم از بساط قرب، همت دور نیست

بنده شاه شماییم و ثناخوان شما

ای شهنشاه بلند اختر خدا را همتی

تا بیوسم همچو اختر خاک ایوان شما

کتاب حافظ شیرین سخن، بسیار خوش ساخت، و کاملاً خوش زبان و خوش بیان است، و تا اینجا من دیدم، هیچ ابهامی در شرح و توضیح چهل غزل برگزیده باقی نگذاشته است. در این تذکره: طوطی شکرخا را در شرح غزل اول، چندان درست و دقیق معنا کرده‌اند، بنده حافظ پژوه آرزو کردم که ای کاش در شرح دو جلدی‌ام به شعر حافظ - که حافظ‌نامه نام دار - این ترکیب وصفی و نمادین (استعاره‌ای) را به این رسایی و روشنی معنا کرده بوسم.

فاصله ۶۵۰ ساله‌ای که ما با حافظ و طبعاً شعر حافظ داریم، باعث شده که از زبان و بیان و جهان شعری و شعر جهانی که پیش دور افتاده باشیم. قصور از حافظ نیست که شیوایی شعرش در اوج است، بلکه به قول خود حافظ:

هرچه هست از قامت ناساز بی‌اندام ماست ورنه سراف نه بر بالای کس کوتاه نیست

در پایان اشاره کنم که بنده هم با همکاری دوست دانشمندم، آقای دکتر

«مهرداد نیکنام»، برگزیده و شرح ۷۵ غزل را از حافظ، در دو دهه پیش، به همین شیوه

استاد «حسین معلم» و فرزندشان «آزاد معلم»، فراهم کرده‌ایم و چند بار چاپ شده

(نشر فرزانه‌روز)، اما راهبرد کاربردی «معلم»‌های دانشمند دلبند، فنی‌تر و آموزشی‌تر

است. برای هریک از دو «معلم» از زبان حافظ دعا می‌کنم:

خداش در همه حال از بلا نکه دارد و فرشته‌اش به دو دست دعا نکه دارد

بهاء الدین خرمشاهی

چند نکته کوتاه دربارهٔ این کتاب

نکته اول

این کتاب چکیدهٔ پاکیزهٔ دقیق‌ترین و کامل‌ترین (بی‌عیب و نقص‌ترین) شرح و تحلیل‌های^۱ حافظ است که به روان‌ترین روش ممکن ساده‌نویسی شده و به زیباترین شکل آراسته گردیده است.

مؤلفان این کتاب برای آگاهی کامل در مرزلیف،^۲ تمام آثار مرتبط با شرح و تحلیل غزل‌های حافظ را که تاکنون منتشر شده است مطالعه نموده‌اند؛ (آثار حافظ‌پژوهان، شاعران، ادیبان و نویسندگان برجسته‌ای که هر کدام از آنها خود به تنهایی دهها کتاب، سند، مقاله و رساله را مطالعه و بررسی کرده‌اند و سالها تلاش دقیق و مغزسوز داشته‌اند تا سرانجام توانسته‌اند غزل‌های حافظ را شرح داده و تحلیل و تفسیر^۳ کنند). به سخن ساده‌تر، این کتاب، دستچین بهترین محصول‌ها از بزرگ‌ترین صاحب‌نظران است.

نکته دوم

هدف اصلی گردآورندگان این کتاب، جذب جوانان - و حتی نوجوانان - و

۱. تحلیل: حل کردن، گشودن (توضیح دادن برای حل مشکل، روشن‌نویسی، آشکارگویی).

۲. تألیف: نوشتن و فراهم آوردن کتابی که مطالب آن را از کتابهای دیگر گرفته باشند (گردآوری).

۳. تفسیر: معنی کلامی را بیان کردن، واضح و آشکار ساختن معنی سخن، علم بیان کردن و توضیح دادن، شرح دادن.

همهٔ دوستداران خواجه حافظ برای شناخت و آشنایی بیشتر با این شاعر و اندیشمند بزرگ ایرانی بوده است. هدف دیگر این است که خوانندگان برای یادگیری و حفظ «چهل غزل» ترغیب شوند.

بنابراین کسانی که مایل اند در مورد حافظ بیشتر بدانند و از شرح و توضیح بقیهٔ غزلها آگاه شوند، می توانند به آثاری مراجعه نمایند که بحمدالله در کتابخانه ها و کتابفروشی ها موجود است.

نکته سوم

الاش گردآورندگان این کتاب، بر این بوده است که بیشترین مفهوم را در کمترین واژه ها و کوتاه ترین جمله ها جای دهند، و کتاب کمترین برگها را دربر بگیرد. در نتیجه آنچه در این کتاب آمده است، واژه واژه اش ضروری، لازم و خواندنی است؛ و تمام نوشته ها همچون دانه های زنجیر به هم پیوسته است (به سخن دیگر، اگر جمله ای - و حتی واژه ای - مثلاً در پابریگی ها - با دقت خوانده نشود، در جای دیگری خواننده با مشکل روبرو می شود).

بنابراین شایسته است خوانندگان بزرگوار با دقت و حوصله، تمام قسمت های کتاب را به ترتیب بخوانند تا ان شاء الله خوب یاد بگیرند و لذت ببرند و مطمئن باشند تألیف کتاب کوتاه تر و گویا تر از اینکه هست، ممکن نبود!

زین قصه، هفت گنبد افلاک پُر صداست

کوتاه نظر بین کسان من مختصر گرفت!

نکته چهارم

بخشی در برگهای آغازین کتاب (پیش از پرداختن به شرح غزایا) آمده است با عنوان: «حافظ و زمان حافظ را بشناسیم». این بخش جزء جدایی ناپذیر کتاب است و از آوردن آن ناگزیر و ناگزیر بودیم؛ زیرا اگر خوانندگان از آن آگاهی نداشته باشند، بی گمان در مسیر شرح و تفسیر غزلها با ابهام^۱ و مشکل روبرو می شوند. بنابراین لازم است خوانندگان گرامی نخست این بخش را با حوصله و آرامش بخوانند، سپس به مطالعه بخش شرح و تفسیر غزلها بپردازند.

۱. ابهام: پیچیده و پوشیده بودن سخن.

نکته پنجم

در بسیاری از غزلها با اصطلاحات ادبی^۱ روبرو می‌شویم که اگر بخواهیم در هر غزل به صورت پاورقی - یا در متن - به آنها بپردازیم، رشته کلام از دست می‌رود و «شکیل بودن» و «چشم‌نوازی» صفحات کتاب نیز صدمه می‌بیند. از طرفی تیرداختن به آنها هم خواننده را در دریافت معنا و مفهوم غزل با مشکل روبرو می‌کند. بنابراین راه‌چاره را در این دیدیم که بخشی به نام «معنی واژه‌های پیوسته با این غزل» تدارک ببینیم و در پایان قسمت معنی واژه‌های هر غزل بگنجانیم. لذا به خوانندگان گرامی سفارش می‌شود این قسمت را نیز با دقت مطالعه نمایند تا ان‌شاءالله یک‌بار برای همیشه یاد گیرند و درک معنا و مفهوم غزلها برایشان آسان‌تر و لذت‌بخش‌تر شود.

نکته ششم

همان‌طور در اشعار سابق یکی از مهم‌ترین اهداف گردآورندگان این کتاب، حفظ تعدادی از جذبات و غزل‌های حافظ بوده است. بنابراین از عموم خوانندگان به ویژه نوجوانان و جوانان انتظار دارند تعدادی از غزلها - بلکه چهل غزل را - حفظ نمایند؛ و به مناسبت‌های مختلف در مجالس و محافل برای دوستداران زبان فارسی و علاقه‌مندان به حافظ، با افتخار تمام بخوانند.

...و ان‌شاءالله روزی فرا رسد که فارسی‌زبانان نه فقط در «روخوانی» حافظ مشکل نداشته باشند، که به زیبایی از حفظ بخوانند.

درنگ:

چه خوب است که علاقه‌مندان به حفظ غزلها نخست از معنی واژه‌های هر غزل، معنی بیت‌های آن و شرح و تحلیل آن آگاه شوند، سپس برای حفظ اقدام نمایند.

...ان‌شاءالله حافظان حافظ روز به روز، هم خودشان از نظر دانش‌اندوزی قوی‌تر، فهیم‌تر و بزرگ‌تر شوند، هم فرهنگ ارزشمند فارسی و ایرانی گسترش یابد.

۱. اصطلاحات ادبی (اصطلاح): لغتی که جمعی برای خود وضع کنند. واژه‌ای که در علمی یا گروهی، معنی ویژه - غیر از معنی اصلی - داشته باشد، مانند «تخلص» که در اصل به معنی «خلاص شدن» است، اما شاعران به نام یا لقبی می‌گویند که به عنوان «نام شعری» برای خود انتخاب می‌کنند. جمع اصطلاح، اصطلاحات است. اصطلاحات ادبی: واژه‌های ویژه که با آگاهی از آنها می‌توان به خوبی خواند، نوشت و گفت (در همه جای این کتاب به جای «اصطلاحات»، «واژگان» نوشته شده، زیرا تلاش گردآورندگان این بوده تا جایی که می‌توانند از واژه‌های فارسی استفاده کنند).

نکته آخر

نوجوانان عزیز! جوانان برومند! دوستداران حافظ!
 غزل‌های بی‌نظیری را برایتان انتخاب کرده‌ایم که همچون زیباترین ستاره‌ها در
 آسمان غزل فارسی می‌درخشند. غزل‌هایی که اگر درست فهم شود و با سلیقه خوانده
 شود، هر شنونده‌ای را مسحور^۱ مست و شگفت‌زده می‌کند و به تحسین و ا می‌دارد.
 غزل‌هایی که اگر کسی زبان فارسی بداند و این غزل‌ها را از بر نخواند، در حق خود ستم
 کرده است!

پس از مُلازمت عیش و عشق مَرویان

ز کارها که کنی، شمر حافظ از بر کن

خدای حافظ، حافظان

حسین معلّم - آزاد معلّم

۱. مسحور: جادو شده، سحرزده (کسی که از شگفتی مات مانده).